

§ 150. [Kohtunike ametisse nimetamine]

Riigikohtu esimehe nimetab ametisse Riigikogu Vabariigi Presidendi ettepanekul.

Riigikohtu liikmed nimetab ametisse Riigikogu Riigikohtu esimehe ettepanekul.

Muud kohtunikud nimetab ametisse Vabariigi President Riigikohtu ettepanekul.

Autor *Priit Pikamäe*

Ajaloolised tekstid

PS 1920: § 70. Kohtunikke, kui nad seaduse järele ei ole valitavad, nimetab ametisse Riigikohtus.

PS 1937: § 114. Riigikohtunikke ja muid kohtunikke, ära kuulanud vastava ministri arvamuse, nimetab ametisse erioigusel Vabariigi President Riigikohtu poolt esitatud kandidaatide hulgast. Kandidaatide ülesseadmise ja esitamise alused ning lähem kord määratakse seadusega.

§ 115. Riigikohtunikud vabastatakse ametist seitsmekümnenda eluaasta täitumisel ja muud kohtunikud kuuekümnenda viienda eluaasta täitumisel, kusjuures viimaste vanuse ülemmäära üksikuis kohtuliikides võib seadusega tõsta kuni seitsmekümnenda eluaasta täitumiseni.

Erikohtuusse kuuluvate ametkohtunikkude vanuse ülemmäära määrab seadus.

Kestva töövõimetus tagajärjel vabastatakse riigikohtunikud ja kohtunikud ametist sellekohase seaduse alusel.

- 1 Paragrahv 150 reguleerib kohtunike ametisse nimetamise korda. Kuna PS peab ammendavalt reguleerima eri riigivõimuharude ja muude põhiseaduslike institutsioonide ülesandeid täitvate ametiisikute ametisse saamise tingimusi, sätestab paragrahv kohtuvõimu teostajate ehk kohtunike ametisse nimetamise teed. Kohtunike ametisse nimetamise korraldus erineb riigiti oluliselt, sõltudes eeskätt iga riigi ajaloolise arengu käigus kujunenud riigikorralduslikest eripäradest. Eestis on kohtunike ametisse nimetamise kord sisaldunud kõigis praeguse PSi eelkäijates, kuigi vastav korraldus ise on aja jooksul muutunud. 1920. a PSi kohaselt nimetas need kohtunikud, kes ei olnud seaduse järgi valitavad, ametisse vahetult Riigikohtus (§ 70). 1937. a PS usaldas aga kohtunike ametisse nimetamise VP pädevusse, kes toimetas seda erioigusel Riigikohtu esitatud kandidaatide hulgast valides, olles ära kuulanud asjaomase ministri arvamuse (§ 114).¹ Kommenteeritav paragrahv juhindub kohtunike ametisse nimetamise korda reguleerides ilmselgelt eeskujuna 1937. a PSist, toonast korda siiski üks ühele üle võtmata. Nimelt ei näe kehtiv PS esimese olulise erinevusena enam kohtunike ametisse nimetamise juures ette mingit rolli täitevvõimule isegi mitte konsulteerimise vormis (selline võimalus sisaldus küll 1991–2002 kehtinud KS § 27 lg-s 1, mis lubas justiitsministril osaleda sõnaõigusega Riigikohtu üldkogul, sealhulgas kohtunike valimisega seotud istungitel). Teiseks puudub praeguses PSis selgesõnaline Riigikohtule suunatud nõue esitada VP-le ametisse nimetamiseks mitu kohtunikukandidaati ühe kohtuniku ametikoha täitmiseks. Eelnimetatu kõrval on praegune

¹ Kohtunike ametisse nimetamise kohta sel perioodil üksikasjalikumalt vt H. Vallikivi. Kohtunike valiku kriteeriumid Eesti Vabariigis 1934–1940. – Ajalooline Ajakiri, 2017/3, lk 363 jj, samuti T. Anepaio. Kohtunikud, kohtu-uurijad ja prokurörid 1918–1940. Biograafiline leksikon. Tartu Ülikooli Kirjastus 2018.

PS oma 1937. a eeskujust kõrvale kaldudes põhimõtteliselt diferentseerinud kohtunike ametisse nimetamise korra vastavalt sellele, kas tegemist on Riigikohtu liikmete või muude kohtunikega (komm. 3), kusjuures täiesti isesugune ametisse nimetamise kord on nähtud ette Riigikohtu esimehele. Kohtuvõimu üldiste legitimatsioonialuste kohta vt § PS 146 komm. 6.

- 2 Kuigi reguleerides täpselt kohtunike ametisse nimetamist ja jätmata nimetatud küsimust seadusandja lahendada, ei tee PS siiski ettekirjutusi kohtunikuna ametisse nimetatavatele isikutele esitatavate nõuete, kohtunikukandidaatide otsimise ja nende valikukriteeriumite, samuti mitte ametisse nimetamise ettepaneku esitamisele eelnevate muude organite arvamuse ärakuulamise kohta. Nimetatud nõuete, sealhulgas kohtunikele esitatavate formaalsete ja materiaalsete tingimuste väljatöötamisel säilib seadusandjal suur otsustusruum, kes saab seda teostada PS § 104 p 14 alusel kehtestatava konstitutsioonilise seaduse raames, kuna tegemist on kohtukorraldust puudutava küsimusega. Seadusandja diskretsioon vastava haldusmenetlusliku regulatsiooni kujundamisel on siiski piiratud PSist tulenevate üldiste nõuetega õigusemõistmise korraldusele. Nii peab kohtunikukandidaatide leidmise ja nende valimise protseduur igal juhul tagama PS § 146 ls-s 2 sätestatud õigusemõistmise sõltumatus ja erapooletuse. Seadusandjal lasub kohustus konstrueerida kohtuniku ametisse nimetamiseni viiv menetlus selliselt, et kohtunike ametisse nimetamise järel ei saaks õigussubjektidel tekkida põhjendatud kahtlusi kohtuniku sõltumatuses, erapooletuses ja asjatundlikkuses.² Praegu on nõuded kohtunikukandidaatidele ja nende valikumehhanism sätestatud põhiosas KS 7. ptk-s. Olgugi et jäetud PSist väljapoole ja seadusandja kujundada, ei tohi kohtunikukandidaatide leidmise ja valiku protseduuri tähtsust mingil juhul alahinnata, kuivõrd selle ülesandeks on ühest küljest nii ametialaste oskuste kui moraalsete omaduste poolest kõige kvalifitseeritumate inimeste leidmine kohtunikuametisse, ning teiselt poolt võivad ilmselged ja tõsised rikkumised nimetatud protseduuri järgimisel endaga kaasa tuua igaihe põhiõiguse seaduslikule kohtule (PS § 24 lg 1, EIÖK art 6 lg 1) rikkumise.³ See tähendab, et kohtunike ametisse nimetamise reeglite sellised eiramised, mis ulatuvad kaugemale pelgast vormiveast või menetlusnormi rikkumisest, astudes üle ametisse nimetamise protseduuri kõige olulisematest aluspõhimõtetest, võivad negatiivselt mõjutada vastava kohtuniku langetatud otsustuste legitiimsust, kaaludes üles isegi õiguskindluse ja kohtulahendi seadusjõu põhimõtted.⁴
- 3 Paragrahv 150 eristab kohtunike ametisse nimetamise osas Riigikohtu esimehe (lg 1), riigikohtunike (lg 2) ja muude kohtunike (lg 3) ametisse nimetamist. Seega puudutavad sätte lg-d 1–2 Riigikohtu kui kõrgema kohtu komplekteerimist, samas kui kohtusüsteemi kuuluvate muude kohtute mehitamine on võetud kokku lg-s 3. Muude kohtute kohtunike all tuleb praegu toimiva kohtusüsteemi kontekstis mõista ringkonnakohtute ning maa- ja halduskohtute kohtunikke. Põhjus, miks kommenteeritav paragrahv väldib viimati nimetatud kohtute otsesõnu nimetamist, eelistades selle asemel üldklauslina *muude kohtunike* ametisse nimetamise reguleerimist, peitub asjaolus, et kuigi ringkonnakohtud ning maa- ja halduskohtud on PS §-des 148–149 vahetult nimetatud kohtusüsteemi obligatoorsete osistena, jätab PS § 148 lg 2 selle kõrvale seadusandja otsustada vajadusel ka muude erikohtute loomise teatud kohtuasjade lahendamise tarbeks. Nõnda jätab PS seadusandjale teatud otsustusruumi kohtusüsteemi kujundamise osas erikohtute lõikes, kuid reguleerib ammendavalt kohtunike ametisse nimetamise korda. Seega juhul, kui seadusandja peaks

² EK 02.03.2021, C-824/18 – A.B. jt vs. *Krajowa Rada Sadownictwa* jt, p 123; 20.04.2021, C-896/19 – *Repubblika*, p 53; 15.07.2021, C-791/19 – *Komisjon vs. Poola*, p 59.

³ EIK 01.12.2020 – *Gudmundur Andri Ástráðsson vs. Island*, p 210 ja 219 jj ning seal viidatud kohtupraktika.

⁴ EIK 01.12.2020 – *Gudmundur Andri Ástráðsson vs. Island*, p 253 jj; EK 26.03.2020, C542/18 RXII ja C543/18 RXII – *Simpson ja HG*, p 76–83 ja selles lahendis viidatud kohtupraktika.

otsustama erikohtute loomise kasuks, tuleb ka nende kohtunike ametisse nimetamisel järgida selle paragrahvi lg-s 3 sätestatut.

- 4 Lõiked 1–2 reguleerivad Riigikohtu kui PS § 149 lg 3 tähenduses riigi kõrgeima astme kohtu esimehe ja liikmete ametisse nimetamist. Riigikohtu esimees ja liikmed moodustavad § 149 lg 3 mõttes riigi kõrgeima kohtu ja ühtlasi põhiseaduskohtu koosseisu. Riigikohtu esimees juhib ja esindab Riigikohut. Lisaks usaldab KS Riigikohtu esimehele *ex officio* põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegiumi esimehe ülesanded ning paneb talle Riigikohtu üldkogu juhtimise kohustuse (KS §-d 29–30). Riigikohtu liikmete arv ei ole konstitutsionaliseeritud, vaid põhjendatult jäetud kohtukorraldusliku küsimusena seadusandja otsustada. Taasiseseisvumisjärgsel ajal on Riigikohtu liikmete arvu muudetud vaid ühel korral: kui 1991.–2002. a kehtinud KS kohaselt toimis Riigikohus 17liikmelisena, siis alates 2002. a KSi jõustumisest tõsteti riigikohtunike arvu 19 liikmeni (KS § 25 lg 3), mida põhjendati samal aastal kehtima hakanud uue PSJKSiga Riigikohtule lisandunud täiendavate ülesannetega. Nii Riigikohtu esimehe kui liikmed nimetab ametisse Riigikogu, kelle kommenteeritavas paragrahvis nimetatud vastavat pädevust korratakse veel kord PS § 65 p-des 7–8. Riigikohtu esimehe ja liikmete ametisse nimetamise tõstmist konstitutsioonilisele tasandile võib pidada tavapäraseks praktikaks, kuna tegemist on kohtuvõimu kui ühte kolmest riigivõimuharust kõige kõrgemal tasemel esindava institutsiooniga. Asjaolu, et Riigikohtu liikmete ametisse nimetajaks on Riigikogu kui parlament, on aga omakorda selgitatav eeskätt asjaoluga, et PS § 149 lg 3 ls 2 kohaselt on Riigikohtu esimees ja liikmed samaaegselt põhiseaduskohtu esimeheks ja liikmeteks. Nii toetas Liia Hänni Põhiseaduse Assamblees PS eelnõu lähenemist, mille kohaselt saavad kohtunikest vaid Riigikohtu liikmed oma mandaadi Riigikogult, otsesõnu sellega, et Riigikohus on ühtlasi põhiseaduse järelevalve kohus, mistõttu peab see seadusandja silmis autoriteeti omama.⁵ Negatiivse seadusandjana peab põhiseaduskohtu koosseis olema legitimeeritud nii rahvalähedaselt kui võimalik. Seega järgib PS Riigikohtu liikmete ametisse nimetamisel võrdlemisi üksmeelselt Euroopa riikides välja kujunenud põhiseaduskohtute liikmete ametisse nimetamise traditsioone. Võrreldes kõnealustes lõigetes toodud Riigikohtu esimehe ja liikmete nimetamise korda lg-s 3 nimetatud muude kohtunike ametisse nimetamisega, on kõrgema kohtu liikmete nimetamine ilmselgelt kõige poliitilisem ametisse nimetamine kohtusüsteemis, kuivõrd vastav pädevus on usaldatud Riigikogule kui rahva erakondlikul alusel moodustatud parlamentaarsele esindusorganile PS § 59 mõttes. Riigikohtu esimees ja liikmed on ametisse nimetatud, kui nende kandidatuur leiab Riigikogus poolthääle enamuse PS § 73 lg 1 järgi. Kvooruminõue siiski puudub. Seega peavad Riigikohtu esimehe ja liikmete kandidaadid olema vastuvõetavad parlamendis esindatud erakondade enamusele. Viimane tähendab ühtlasi, et välistatud ei ole kõrgema kohtu esimehe või liikmekandidaadi tagasilükkamine Riigikogus ka poliitilistel motiividel, sealhulgas põhjusel, et nende vaated konstitutsioonilistele küsimustele pole parlamendis esindatud erakondade enamusele vastuvõetavad. Ametisse nimetamisest keeldumine parlamendi kui poliitilise esindusorgani poolt ei nõua selle otsustuste põhjendamist.⁶ Praktikaks on Riigikogu tagasi lükanud riigikohtunike kandidaate 1990. aastate alguses Riigikohtu taasasutamise käigus. Kõrgema kohtu liikmete ametisse nimetamist rahva poolt vahetult valitud esindusorgan (PS § 56 p 1) ei tule siiski käsitleda negatiivse ilminguna, vaid selle eesmärk on tagada kohtuvõimu legitimeerimine, sest nii, nagu kogu riigivõimu toimimine tervikuna, peab ka kohtuvõimu teostamine olema rahva poolt legitimeeritud ja tagasiviidav rahvani. Ka rahvusvaheliste kohtute praktikaks on rõhutatud, et ainuüksi

⁵ V. Peep (toim.). Põhiseadus ja Põhiseaduse Assamblee. Koguteos. Tallinn: Juura 1997, lk 765–766.

⁶ Selle kohta vt ülevaatlilikult R. Maruste. Kohtureform – kas lõpu alguses või alguse lõpus? – *Juridica* 1994/5, lk 103–105. Riigikohtuniku kandidaadi tagasilükkamisest põhjusel, et tema justiitsüsteemis töötamise kogemust ei saa pidada piisavaks vt Riigikogu stenogramm 08.12.1993 eelnõu 358 SE esimesel lugemisel (Riigikogu VII koosseis).

kohtunike ametisse nimetamist poliitilise organi poolt ei ole võimalik käsitleda ohuna kohtu sõltumatusel, kui ametisse nimetatud kohtunikele ei avaldata survet ega anta juhiseid õigusemõistmiseks.⁷ Kohtunike nimetamine täidesaatva või seadusandliku võimu poolt on igati legitiimne, kui ametisse nimetatud kohtunikele on õiguslikult kindlustatud võimalus sõltumatuks õigusemõistmiseks.⁸ Arvestada tuleb sedagi, et PSiga kujundatud kohtusüsteemi organisatsioonilise ülesehituse kohaselt ei ole Riigikohus mitte üksnes kõrgem kohus ja põhiseaduskohus, vaid ka institutsioon, kelle pädevuses on teha ettepanek muude kohtunike ametisse nimetamiseks.

- 5 Paragrahvi lg-te 1–2 võrdlusest omakorda jäeldub, et riigikohtunike ametisse nimetamise kord on erinev sõltuvalt sellest, kas tegemist on Riigikohtu esimehe või liikmega. Riigikohtu esimehe ametisse nimetamise kord on ühtlasi ainus kohtu esimehe ametisse nimetamise kord, mis on reguleeritud vahetult PSis. Muude kohtute esimeeste ametisse nimetamise teed kui kohtukorralduse küsimus on PSiga jäetud seadusandja lahendada. Kommenteeritava paragrahvi lg 1 ja PS § 78 p 11 järgi lähtub Riigikohtu esimehe ametisse nimetamise ettepanek presidendilt, samas kui Riigikohtu liikmete ametisse nimetamiseks teeb ettepaneku Riigikohtu esimees. Riigikohtu esimehe kandidaadi väljavalimise riigipeale usaldamise eesmärgina võib näha soovi vältida kandidaadi leidmise ja esitamise politiseerimist, olgugi et selle ametisse nimetamise üle otsustamine parlamendis kujutab endast kahtlemata poliitilist protseduuri (komm. 4). Riigikohtu esimehe kandidaadi ülesseadmine ei vaja seega võimalike kandidaatide sõelumist Riigikogus ega seal esindatud erakondade omavahelisi kokkuleppeid, erinedes seeläbi oluliselt presidendikandidaadi ülesseadmisest (vrd PS § 79). Kandidaadi väljavalimise ja tema sobivuse kaalumise usaldamine presidendile tähendab, et viimasel lasub ülesanne leida kandidaat, kes vastab KSis sellele esitatavatele formaalsetele ja materiaalsetele nõuetele ning kes oleks ühtlasi võimeline saama Riigikogu enamuse toetuse. Praktikast on seega tavapärane, et Riigikohtu esimehe kandidaadi ametlikule esitamisele eelnevalt konsulteerib president parlamendis esindatud fraktsioonidega selgitamaks, kas konkreetne kandidaat võiks pälvida nende enamuse toetuse. Samamoodi kui Riigikohtu esimehe kandidaadi esitamine, on PS § 78 p 11 järgi lahendatud ka muude põhiseaduslike institutsioonide juhikandidaatide leidmine (Eesti Panga nõukogu esimees, riigikontrolör ja õiguskantsler). Põhjus, miks PS näeb ette Riigikohtu esimehe puhul teistsuguse ametisse nimetamise korra võrreldes teiste riigikohtunikega, peitub ilmselt asjaolus, et kommenteeritava paragrahvi lg 2 kohaselt on Riigikohtu esimees ainsana pädev tegema parlamendile ettepaneku Riigikohtu liikmete ametisse nimetamiseks. Seega usaldab põhiseadus Riigikohtu komplekteerimise vähemalt selle liikmekandidaatide ülesseadmise osas puhtakujuliselt kohtusüsteemile endale, mis omakorda eeldab, et vastava ettepaneku tegija oleks legitimeeritud võimalikult laiapõhjaliselt.
- 6 Riigikohtu liikmed nimetab ametisse samuti Riigikogu, kuid seda Riigikohtu esimehe ettepanekul. Sarnaselt eelkirjeldatud Riigikohtu esimehe kandidaadi esitamisega presidendile poolt, lasub siin Riigikohtu esimehel ülesanne leida riigikohtuniku kandidaat, kes vastab talle seadusega esitatavatele nõuetele ning on võimeline saavutama parlamendi enamuse toetuse. Praktikast on välja kujunenud, et Riigikohtu esimees esitab parlamendile heakskiitmiseks vaid ühe riigikohtuniku kandidaadi, olles seega mitme kandidaadi olemasolul teinud eelnevalt nende vahel valiku. PS usaldab seega Riigikohtu esimehele riigikohtuniku kandidaadi leidmisel suure otsustusruumi, mida on küll seadusandlikul tasandil piiratud kohustusega kuulata enne kandidaadi esitamist ära nii Riigikohtu üldkogu kui kohtute haldamise nõukoja arvamus (KS § 54¹). Kummagi nimetatud institutsiooni arvamus pole Riigikohtu esimehele siiski siduv, kuivõrd PSi kommenteeritav

⁷ EK 02.03.2021, C-824/18 – A.B. jt vs. *Krajowa Rada Sadownictwa* jt, p 122; EK 20.04.2021, C-896/19 – *Repubblika*, p 56; EK 15.07.2021, C-791/19 – *Komisjon vs. Poola*, p 64.

⁸ EIK 01.12.2020 – *Gudmundur Andri Ástráðsson vs. Island*, p 207.

säte ei sea Riigikohtu esimehe vastavat otsust sõltuvusse mingite teiste organite arvamusest. Nii Riigikohtu üldkogu kui ka kohtute haldamise nõukoja seisukoha ärakuulamisel on seega konsultatiivne iseloom. Analoogiliselt Riigikohtu esimehe kandidaadi esitamisega riigipea poolt on praktikas samuti tavaline, et Riigikohtu esimees konsulteerib parlamendi fraktsioonidega enne riigikohtuniku kandidaadi ametlikku esitamist Riigikogule, selgitamaks välja kandidaadi võimalus saavutada hääletamisel Riigikogu enamuse toetus.

- 7 Lõige 3 järgi nimetab muud kohtunikud ametisse president Riigikohtu ettepanekul. Ühelt poolt kindlustab kohtunike ametisse nimetamise usaldamine presidendile kui riigipeale (PS § 77) kohtunike ametisse saamise sõltumata seadusandlikust ja täitevvõimust, kuid teisest küljest on presidendi pädevus selles osas piiratud Riigikohtu vastavasisulise ettepanekuga. Sätte kohaselt ei saa seega president nimetada ametisse ühtegi kohtunikku ilma Riigikohtu taotluseta ning võib kohtunikuna ametisse nimetada vaid kandidaadi, kelle Riigikohus on ette pannud. Seega on Riigikohtu ettepanek *sine qua non* tingimus esimese või teise astme kohtuniku ametisse nimetamiseks. Riigikohtu ettepanek kohtuniku ametisse nimetamiseks toimib nõnda kohtunike sõltumatust suurendava tegurina, kuna piirab otseselt riigipea kaalutlusruumi kohtunikukandidaatide väljavalimisel.⁹ Klauslit *Riigikohtu ettepanekul* on põhiseaduse kehtimisjärgses praktikas järjekindlalt tõlgendatud nõnda, et presidendile esitatava kohtunikukandidaadi üle peab otsustama Riigikohtu üldkogu, s.o kõiki Riigikohtu liikmeid koondav institutsioon (1991 a KS § 27; 2002. a KS § 30 lg 2 p 2). Riigikohtu üldkogul on ettepaneku tegemisel suur kaalutlusruum, kuid seadusandja võib seda kohtukorralduse seadusega täpsustada ja seda ka piirata kohtunike ametisse nimetamise menetluse parema korraldamise huvides (nt seades sisse mitmeastmelise haldusmenetluse, mille eelnevate etappide positiivse tulemusega läbimine on Riigikohtu üldkogu ette jõudmise eelduseks – vrd KS 7.–8. ptk). Samuti on senine praktika käesolevat sätet sisustanud selliselt, et Riigikohtu üldkogu ettepanek sisaldab vaid ühe vabale kohtunikukohale kandideerinud isiku nime. Valiku mitme sama kohtunikukohta taotlenud kandidaadi vahel teeb seega Riigikohtu üldkogu, mitte riigipea. Väljakujunenud praktika kohaselt otsustab Riigikohtu üldkogu kui kollegiaalorgan talle esitatud kohtunikukandidaadi üle hääletamisega, olles eelnevalt kandidaadi ära kuulunud. Presidendile esitatakse kohtunikuna ametisse nimetamiseks kandidaat, kelle poolt on hääletanud enamuse või vähemalt pool üldkogust osa võtnud riigikohtunikke, kui nende hulgas on ka Riigikohtu esimees (Riigikohtu kodukord p-d 12–13). Riigikohtu üldkogu seisukoht vormistatakse protokollilise otsusena, näidates ära kandidaadile antud poolthääle arvu, aga esitamata sisulisi põhjendusi. Presidendi diskretsiooniruum kohtunike ametisse nimetamisel piirduv eelnevast tulenevalt üksnes õigusega keelduda talle Riigikohtu esitatud kandidaadi nimetamisest kohtunikuks ega erine selles osas riigipea pädevusest muudel PSis sätestatud ametisse nimetamise juhtudel (lähemalt PS § 78). Kehtiva VPTKS § 19 lg 4 kohaselt võib president keelduda kohtuniku ametisse nimetamisest, kui see oleks vastuolus seaduse või riigi huvidega. Praktikas on president keeldunud Riigikohtu esitatud kandidaate kohtunikuks nimetamast 1990. aastate alguses peamiselt kohtureformi ja sellega seotud kohtunike ümbernimetamise protsessi käigus.¹⁰
- 8 Seadusega kohtunikule esitatavate formaalsete ja materiaalsete nõuete täidetuse kontrollimine on esmajoonel vastava kohtuniku ametisse nimetamise ettepaneku tegija ülesanne. Riigikohtu esimehe kandidaadile seadusega esitatud nõuetele vastavuse peab seega kindlustama president, riigikohtuniku kandidaadi puhul Riigikohtu esimees ning muude kohtunikukandidaatide puhul Riigikohtu üldkogu. Nende täiendava kontrolli ülesanne lasub kommenteeritavas paragrahvis nimetatud ametisse nimetamise õigusega

⁹ Selle kohta samuti nt EK 02.03.2021, C-824/18 – A.B. jt vs. *Krajowa Rada Sadownictwa* jt, p 124; EK 20.04.2021, C-896/19 – *Repubblica*, p 56.

¹⁰ Selle kohta vt ülevaatlilikult R. Maruste. Kohtureform – kas lõpu alguses või alguse lõpus?, lk 103–105.

institutsioonil. Nii võib Riigikogu keelduda Riigikohtu esimehe ja riigikohtuniku kandidaadi ametisse nimetamisest, kui viimane ei vasta neile esitatavatele nõuetele (nt ei ole kogenud ja tunnustatud jurist – KS § 52), samuti võib president samadel põhjustel tagasi lükata talle Riigikohtu esitatud kohtunikukandidaadi (nt puuduvate kõrgete kõlbeliste omaduste tõttu – KS § 47 lg 1 p 3). Kandidaadi nõuetele vastavuse kahekordne kontroll ei tähenda kahtlemist ettepaneku teinud institutsioonis, kuid võimaldab reageerida nt ettepaneku tegemise ja ametisse nimetamise vahelisel ajal ilmnenule uutele asjaoludele.

- 9 Kuigi on vaieldav, kas PS nõuab VP ametisse nimetamise otsuste kohtulikku vaidlustatavust, näeb kehtiv õigus siiski sellise võimaluse põhiseaduslikkuse järelevalve kohtumenetluse raames ette. PSJKS § 18 kohaselt võib isik, kes leiab, et presidendi otsusega ametiisiku ametisse nimetamisel või ametist vabastamisel on rikutud tema õigusi, esitada Riigikohtule taotluse tühistada presidendi otsus. Viidatud sätte niisugune formulatsioon hõlmab kahtlemata ka kohtuniku ametisse nimetamise otsust. Kuna kellelgi pole siiski subjektiivset õigust nõuda, et president esitaks nimelt teda Riigikohtu esimehe kandidaadiks, on presidendi vastava otsuse vaidlustamisvõimalus põhjendatult väike. Põhiseaduslikkuse järelevalve kohtumenetluse praktikas on täiendavalt täpsustatud, et Eesti õiguskord ei tunnista üldjuhul kaebuse esitamist teiste isikute või avaliku huvi kaitseks ning põhiseaduslikkuse järelevalve kohtumenetlus pole selles suhtes erand. Esitades kaebuse põhiseaduslikkuse järelevalve kohtumenetluse seaduse alusel, peab kaebaja niisiis ära näitama, kuidas rikutakse tema õigusi. Sellise kaebuse lahendamine, mis on ilmselgelt esitatud kellegi teise huvides (*actio popularis*), mitte aga kaebaja enda subjektiivsete õiguste rikkumise tõttu, ei kuulu põhiseaduslikkuse järelevalve kohtumenetluse esemesse.¹¹ Kuna VP ja Riigikogu otsuse vaidlustamine toimub vahetult Riigikohtus, kellelt lähtus ka konkreetse kohtuniku ametisse nimetamise ettepanek, on rahvusvaheliselt leitud, et olukord, kus ametisse nimetamise ettepanek lähtub samalt institutsioonilt, kes ühtlasi peab vajaduse korral lahendama samasisulise otsuse peale esitatud kaebuse, on struktuuralselt erapoolik¹² ega kindlusta ametisse nimetamise otsusega puudutatud isikule tema asja sõltumatut ja erapooletut läbivaatamist.¹³ Tuleb tunnistada, et kõnealuse probleemi rahuldav lahendamine olemasolevas põhiseaduslikus raamistikus polegi võimalik. Ühest küljest kindlustab kommenteeritav paragrahv kohtunike ja kohtusüsteemi sõltumatuse tugeva kaitse, usaldades kõigi kohtunike, v.a Riigikohtu esimees, ametisse nimetamise ettepaneku tegemise ainuüksi kohtusüsteemile Riigikohtu näol. Teiselt poolt tuleneb aga PS §-st 146, et vaid kohtusüsteem saab omada õiguslike vaidluste lõpliku lahendamise pädevust (§ 146 komm. 4). Kuna kohtuniku ametisse nimetamise ettepanek lähtub Riigikohtu üldkogult kui riigi kõrgeimalt õigusemõistmise organilt, kelle otsuse peale puudub seetõttu kaebõigus, ning kohtusüsteemi hierarhilist ülesehitust arvestades pole võimalik, et kohtuniku ametisse nimetamise ettepanekust johtuvat otsuse peale esitatud kaebust saaks lahendada mõni muu kohtuaste, saab osutatud probleemi ammendavaks lahenduseks pidada üksnes kohtuniku ametisse nimetamise ettepaneku tegemise pädevuse lahutamist kohtusüsteemist ja selle usaldamist nt mõnele eraldi selleks otstarbeks moodustatud kogule nii, nagu see on kujunenud mõnes välisriigis (nt Saksamaal või Prantsusmaal). Rahvusvaheliste organisatsioonide osutatud probleemi tuum peitub seega PSi endasse sisse kirjutatud kohtukorraldusliku haldusvõimu liigses koondumises Riigikohtule, mida pole võimalik lahendada teisiti kui vastavate pädevuste ümberjagamisega PSi muutmise kaudu.

¹¹ Vt RKPJKm 25.05.2005, 3-41-1-8-05, p 14–16.

¹² Struktuuralse erapoolikuse kohta EIK praktikas vt nt EIK 09.01.2017 *Gospodinov vs. Bulgarie*. Kohtuasjas oli arutluse all olukord, milles kaebaja kriminaalasja arutas kohtuaste, mis oli ühtlasi kohtuastmena kostjaks samas kaebaja algatatud kahju hüvitamise nõudes.

¹³ Council of Europe – Groupe of States against Corruption (GRECO): 07.12.2013 *Prevention of corruption in respect of members of parliament, judges and prosecutors in Estonia*. Eesti ei ole seni kõnealust soovitusi täitmiseks võtnud. Vt samuti Kohtute seadus. Kommenteeritud väljaanne (toim. P. Pikamäe, K. Leichter). Tallinn: Juura 2018, § 55 komm. 10 (V. Saaremets).